

„A magyar népdal ... az egész magyar lélek tükre” – gondolatok egy Kodály-idézet nyomán *

Szalay Zoltán

Ősi pentaton dalaink több ezer évesek. Ezt a ma már széles körben ismert és elfogadott tényt Kodály a következőképp támasztotta alá 1939-ben: „Ha ... kiválasztjuk, félretesszük a nép dalai közül mindazt, ami akár a szomszéd népekkel közös, akár a hazai vagy külföldi műzenéből származik, vagy bármilyen európai kultúra hatására mutat: ami marad, alig lehet más, mint a honfoglaló nép ősi, természetes zenéje.

Közvetlen bizonyosságunk is van rá: hasonló zenét találunk mindmáig azon a tájon, ahol a magyar a honfoglalás előtt lakott, oly népeknél, melyeknek őseivel érintkezett vagy talán vegyült is.”¹

Továbbá: „De ahogyan kialakult az egységes nyelv, úgy alakulhatott ki az egységes zene, talán eredetileg ellentmondó formaelvek kiegyenlítésével. Két ilyen elv együtt is, külön is, máig élő valóság népdalainkban. Egyik az ötfokúság elve, másik a párhuzamos szerkezeté.”²

Mindkét elv olyan lelki és mentalitásbeli sajátosságokat tükröz, olyan elfelejtett szemléletre, gondolkodásmódra világít rá, melyek – ha kicsit megpiszkáljuk népzeneink szunnyadó paraszát – régi idők ősi üzenetét tárják elénk: isteni küldetését beteljesítő útján eltévelyedett a magyar! Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a mai magyar társadalom számára fáklyaként világítja meg a szellemi, lelki válságból kivezető utat. 1943-ban Kodály így vélekedett: „Ha azt akarjuk, hogy monumentális népdalunk régi fényét az egész nemzetre árássa, elő kell rá készítenünk a gyermeket, annak rendszerében és szellemében. ... Különben a ma használt zenei anyagon felnövekedve, idegenszerű furcsaságnak fogja érezni ... a nemzet legősibb zenéjét. ... Arról nem is szólok, hogy még mindig vannak tankönyvek használatban, amelyek az ötfokúságról tudomást sem vesznek. Nekünk csak az lehet a természetes alapkövünk.”³

A pentatónia és a diatónia két teljesen különálló zenei hangrendszer. A különböző népek zenéjében nem vezet egyenes fejlődési út az ötfokúságtól a hétfokúság felé.⁴ Konkrétan körülhatárolható, mely népeknél és népcsoportoknál alapvető hangsor a pentatónia, melyeknél a diatónia.

A Zenei Lexikon *pentatónia* szócikkénél a következőket olvashatjuk: „A ~ egyik ősi forrásvidéke vlsz. a történelem előtti Közép- és Kelet-Ázsia (Tibet és az ősi Kína); onnan sugárzott szét egyrészt Hátsó- és Elő-India, Indonézia, Melanézia és Mikronézia, valamint Nyugat-Polinézia felé, másrészt Kelet- és Közép-Európába, őrzője t. k. a magyar népzene régi rétege. Másik kisugárzási területe a Földközi-tenger vidéke: maradványai megtalálhatók a berber zenében, a dél-olasz és szardíniai népzeneben, a kelta népcsoportok dalaiban. Elterjedt a ~ az afrikai ültetvényesek (t. k. a bantuk) és a földműves indiánok között is. Az, hogy a ~

---

* A Kodály Zoltán születésének 130. évfordulója tiszteletére, a Magyar Kodály Társaság által szervezett tudományos konferencián (Budapest, 2012. december 16.) elhangzott előadás írott változata.

¹ Kodály 1974, 76.

² Kodály 1974, 77.

³ Kodály 1943, 63.

⁴ Vannak olyan nézetek is, melyek szerint a félhang nélküli pentatónia és a hétfokú diatonikus hangsorok között fejlődési folytonosság áll fenn.

eljutott különböző fokon álló vadász- és pásztornépekhez is (pl. a lappokhoz, türk törzsekhez és mongolokhoz, közép-kaliforniai gyűjtögetőkhöz és közép-ausztráliai kezdetleges vadász- népekhez), bizonyára a kulturális érintkezés közvetítésével létrejött másodlagos elterjedésre vezethető vissza.”⁵ A fentiekén kívül még sok más nép is használja a pentatóniát, azonban náluk sokkal kisebb ennek a jelentősége.

Más népek, népcsoportok zenéjét a diatonikus hangsorok határozzák meg. Ilyenek például az indoeurópai, a sémi, részint az arab⁶ stb. Ugyanúgy, mint az ötfokúságot használó népeknél, ebben a csoportban is az említett zenei sajátosságok bizonyos lelki, mentalitásbeli tulajdonságokat tükröznek, melyek – ha fogalmazhatok így – az előző csoportéival pontosan ellentétesek. Ezekre még később visszatérek.

Érdekes módon, azokat a népcsoportokat, melyek népzenejében az ötfokúság alapvető szerepet játszik, nem csak zenéjük hangrendszere kapcsolja össze. Más kutatási területek is valamilyen fajta rokonságra mutatnak rá. Ilyenek például a génkutatás és az ősrégészet.

Árkay László *Monográfiák no. 5* című írásában⁷ mutat rá bizonyos népek és népcsoportok közötti kapcsolatra. Ebben beszámol a montreali McGill Egyetem kiváló professzorának, Wilder Penfieldnek és munkacsoportjának a kutatásairól. A génkutatások érdekes módon bizonyos földrajzi területeket emelnek ki, mint a génállomány szempontjából rokon népek lakóhelyeit. Ezek a foltok „egészen misztikusan” azonosak azokkal a területekkel, ahol a pentatónia megtalálható Földünkön. Árkay továbbá Baráth Tibor professzorral való telefonbeszélgetését idézi: „Ekkor ezeket mondta nekem Tibor: ... ő nem ismeri a népdalokat, nem zenész. Van neki egy világtérképe, amelyen feltüntette, hol találtak az őskortól kezdve, akár milyen ős magyar vagy bármilyen más nyelven olvasható, megfejthető feliratokat. De bevallja nem érti, mert a Föld öt helyén vannak teljesen szétszóródva. Erre elkezdtem hegyezni a fületem. «Melyik öt helyen?» kérdeztem. «Hát – mondta Tibor,

1. Magyarországon és Közép Ázsia Ural környékén, de nem a szláv területeken,
2. A Távols-Keleten Kínában és Japánban.
3. Közép Afrikában
4. Az amerikai indián vidékeken és
5. Skóciában.»

Hát majdnem leültem! Ezek a foltok ugyanis hajszálra azonosak a pentatonikus zene 5 nagy foltjával és a Penfield Bizottság féle vércsoport foltokkal! Ez három egymástól teljesen

⁵ Brockhaus – Riemann 1985, 97. Az előadásomban ezekről a vidékekről hangzó példákat, ötfokú énekes dallamokat mutattam be (sorrendben: gyimesi magyar népdalt, amerikai indián népdalt, cseremiszi katonadalt, ujjur altatódalt, ír népdalt). Így jól érzékelhető volt a különböző pentaton dalok hangulata, az ezek közötti hasonlóságok és különbségek (sajnos hangzó közép afrikai pentaton darabhoz még nem jutottam hozzá sehol).

⁶ Az arab és az indiai népzeneben más, nem az európai értelemben vett hétfokú dallamokkal is találkozunk. Ezek a hangrendszerek különböznek a klasszikus, kvintrendszerből levezethető diatonikus hangsoroktól.

⁷ <http://www.magtudin.org/Arkay%20Laszlo.htm> (megtekintve 2013. május 2-án). Árkay László 1921. április 12-én született Budapesten. Felszentelt katolikus pap volt, később kilépett a papság köreiből. Valószínűleg 1949-ban vándorolt ki Kanadába, ahol Montrealban telepedett le. 1990 márciusában hazaköltözött Magyarországra, 1992. február 26-án halt meg Budapesten. A magyarság ügyét mélyen a szívében viselte. Előadásokat tartott, többnyire kéziratban maradt írásokat hagyott hátra, elsősorban a magyarságtudomány körébe tartozó témákban.

külön irányból, a népzene kutatás, a népcsoport kutatás és az ősrégészet teréről származó bizonyítékok adatait hozza egy nevezőre!”⁸

Továbbá a nyelvészet is segítségünkre siet eme kapcsolatok igazolására. Ez utóbbi révén megtudhatjuk, hogy – kevés kivétellel – mindazon népek és népcsoportok, melyek zenei kultúrájában az ötfokúság meghatározó szerepet játszik, ragozó nyelvet beszélnek (a Kárpát-medencében a magyart, Közép-Ázsiában az altáji nyelvcsalád nyelveit, Távol Keleten az ujjgurt,⁹ a japánt, Közép Afrikában a bantu nyelveket, az amerikai kontinenseken a maját, a kecsuát, a dakotát stb.). Habár a kelta nyelvek közül talán egyik sem ragozó, vannak olyan elképzelések, hogy a baszkok is kelta származású nép. Ők pedig, mind kultúrájukat, mind pedig a nyelv szerkezetét, belső törvényszerűségeit tekintve, közeli rokonaink.¹⁰

Íme, négy különböző kutatási terület eredményei vágnak egybe ezeknél a népeknél. Igaz, a pentatónia megtalálható más népcsoportoknál is, valamint a ragozó nyelveket beszélő népek jóval nagyobb arányban vannak jelen a világban, mint a pentatóniát (alapvetően) használók, itt azonban nem ez a fontos, hanem az, hogy kiknél van jelen a kettő együtt. Meg szeretném még jegyezni, hogy a pentatónia elsődleges elterjedési területei közül Indiában is találunk ragozó nyelveket (pl. a dravidát, a tamilt), valamint Indonéziában és Polinéziában is (a malájt). Ez utóbbi földrajzi területekkel viszont nem találkozunk Árkay írásában. Lehet, hogy a génkutatások és az ősrégészet szempontjából ezek a „foltok” nem mutatnak rokonságot a többivel. Bár ez nem biztos. A két hangrendszert összehasonlítva bizonyos különbségek mutatkoznak. Nézzünk meg előljáróban három hangú ereszkedő dallamsejtekből álló szekvencia sorokat hétfokú, illetve ötfokú hangsorban (*1. kottapélda*):

⁸ Valójában inkább hat „foltról” kellene beszélni: a Kárpát-medencéről, Közép Ázsiáról (tulajdonképpen az itt élő rokon népek lakta vidékekről), a Távol Keletről, Közép Afrikáról, az amerikai indián területekről, valamint a Földközi tenger vidékéről és Európa kelta származású népeinek területeiről. Habár a pentatónia elsődleges elterjedési területei között a Zenei Lexikon más népeket is megemlít (Hátsó- és Elő-India, Indonézia, Melanézia és Mikronézia, valamint Nyugat-Polinézia), Árkay beszámolójában – a génkutatás és az ősrégészet szemszögéből – ezekről nem esik szó.

⁹ A Duna-tv pár éve sugárzott egy dokumentumfilmet, melyet egy, az ujjgurok földjén (Kína észak-nyugati részén) szervezett magyar expedíció alkalmával forgattak. A film közeli rokonságra hívta fel a nézők figyelmét a magyarság és az ujjgur nép között. E rokonság a beszélt nyelv szerkezetén és azonos értelmű, azonosan hangzó szavakon kívül többek között a népzeneben, az öltözködésben, a népszokásokban, a díszítőmotívumokban, az építkezésben, a konyhaművészetben is megnyilvánul.

¹⁰ Két ízben volt alkalmam baszkföldön járni. Előbb 2005-ben egy spanyolországi baszk táncsoport hívott meg feleségemmel együtt magyar táncokat tanítani Bilbaóba. Később, 2010-ben a Borsika ifjúsági táncsoportunk cserekapcsolata révén franciaországi baszkok vendégei voltunk. Kiderült, hogy igen sok kapcsolódási pont van a baszk és a magyar nép között. Nyelvük ugyanúgy ragozó, mint a magyar, ugyanúgy használják a birtokos ragot. Ragok, képzők, toldalékok, jelek kapcsolódnak a szótövekhez. A baszk nyelv mondat-szerkesztésében is a legfontosabb szavak kerülnek a mondat elejére, és ugyanúgy a *k* a többes szám jele, mint a magyarban. Igaz, a szavak másak, a két nép nem nagyon értén meg egymás nyelvét, a nyelv szerkezete, a rendszer maga viszont azonos. Van olyan elmélet, mely szerint ők is Ázsiából jöttek Európába. Kereszténységre térésük előtt ők is egy Anyaistennőben hittek, akit később Jézus anyjával, Máriával azonosítottak (ld. a Boldogasszony hitet a magyaroknál). Ők is megmaradtak hívó katolikusoknak, mint a hagyományőrzőbb magyar vidékek lakói (pl. Csík, Gyergyó, Gyimes lakói és a moldvai csángók). A francia területen lévő fővárosuk, Bayonne baszk múzeumában megtekintettünk egy régi dokumentumfilmet a baszkokról, mely az 1930-as években készült. Hasonló szokásokat, dallamokat, pásztor-kurjantásokat fedeztünk fel, mint a mi keleti vidékeinken. Végül pedig, különös módon, nemzeti zászlójuk színei ugyancsak a piros, fehér és zöld.

1. kottapélda

hétfokú rendszer

öt fokú rendszer

hétfokú rendszer

öt fokú rendszer

Szembevető különbség a két rendszerben megvalósuló hangterjedelem. Ugyanaz a zenei jelenség hétfokú hangsorban kisebb, míg ötfokúban nagyobb teret igényel. Azok a dallamvonalak, melyek a diatonikus soroknak mind a hét hangját használják, a pentaton sorokban csak az oktávot meghaladó hangterjedelemben valósulhatnak meg. A magyar és az ázsiai rokon népek dalainak ősi pentaton rétegében gyakran találkozunk ilyen dallamokkal. Íme egy közülük a cseremiszi népcsoport ajkáról, melynek soraiban a pontos szekvenciaismétlések közül kimarad a második (2. kottapélda,¹¹ alul a szekvenciák hangjainak teljes sora).

2. kottapélda

$\text{♩} = 120$

cseremiszi, R. Lach

Oj Kropina, Oj Kropina...

Hasonló szekvenciákat a régi magyar népdalok között is találunk. A Kodály gyűjtött kászonimpéri dalban a szekvenciák nem pontosak (ld. a 3. kottapéldát,¹² alul a teljes és pontos szekvenciasor). A fenti cseremiszi dallal összehasonlítva, itt nem marad ki egy teljes szekvenciaismétlés, hanem a második sorban az első és második ismétlést összekombinálja a dallam. A harmadik sor záróhangja egyvel lennebb csúszik (utolsó előtti hangja csak a változatban hoz pontos szekvenciát), az utolsó sor második felében két hang (a *lá* és az *szó*) helyet cserél (ezáltal a záróhang egyvel feljebb kerül), az utolsó előtti hang pedig megváltozik.

¹¹ Lükő 1942, 285.

¹² Kodály 1981, 109.

3. kottapélda

Poco rubato. $\text{♩} = 63$. Fo. 252b) Kászoni impér. (Csik vm.) 1912. K

Az - hol én el - mé - gyék, Még az fák és sír - nak.
Gyén - ge já - ga - i - ról Le - ve - lek le - hull - nak.

Figyeljük meg a fenti dalok hangterjedelmét: a cseremiszi dal undecimát, míg a kászoni dallam decimát jár be.¹³

Nézzük továbbá a magyar ötfokú dalok hangsorát. Nagyrésztük *lá* végű. A félhang nélküli pentaton hangsorok közül ez az egyetlen, mely tökéletes szimmetriát mutat: a *dó-ré-mi* pentaton mag közepén, a nagyobb, kis tercnyi távolságok a két szélén helyezkednek el. A tiszta ötfokú magyar dallamok hangkészlete viszont gyakran túllépi az oktávot. Ezekben általában a következő sor le lehet fel: *szó, lá, dó, re, mi, szó, lá* (hangterjedelmük: nóna). A pentaton hangsornak a dallamban kirajzolódó vázán, a pillérhangokon kívül, gyakran megjelennek a hézagokat kitöltő ún. *pien* hangok. Ezek által az ötfokú hangrendszer kiegészülhet hat-, hét-, nyolc- vagy kilencfokúvá. Ilyenkor a *mi* és a *szó* között megjelenhet a *fá* vagy a *fi*, esetleg mindkettő, a *lá* és a *dó* között pedig a *ti* és/vagy a *tá* (4. kottapélda).

4. kottapélda

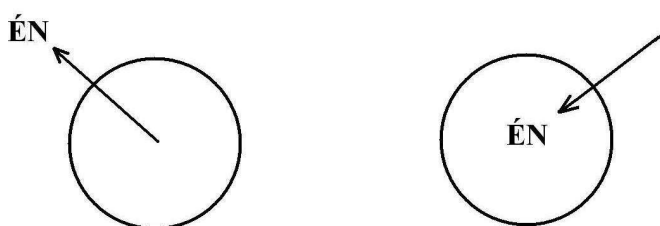
Gyakran előfordul, hogy az ötfokú sort két *pien* hang egészíti ki, így héthangúvá válik. Azonban, mint már említettem, a pentatónia és a diatónia két teljesen különálló zenei hangrendszer. A különböző népek zenéjében nem vezet egyenes fejlődési út az egyikből a másikba. Ez azt is jelenti, hogy a két *pien* hanggal kiegészült pentaton sor nem válik hétfokúvá. Az ilyen dallamokban szinte mindig felfedezhető a dallam ötfokú váza, ahol a pentaton sor hangjainak meghatározó szerepük van. A *pien* hangok pedig legtöbbször másodrangú, töltelék-szeret játszanak (rövid hangok, a dallam kevésbé fontos helyein, a dallam folyamán kevésbé, többnyire hangsúlytalan helyeken jelennek meg). Amikor pedig egy hézagot kétféle *pien* hang tölt ki (ld. a 4. kottapéldában alul), ez azt mutatja, hogy az ötfokú szerkezet még igen erős, a hézagokat kitöltő hangok még nem önállósultak.

¹³ Előadásom hangzó példái közül (ld. az 5. jegyzetet) a cseremiszi katonadal duodecima, az ujjur altatódal pedig undecima hangterjedelmű.

Ahhoz, hogy megértsük, milyen jelentősége van a fent bemutatott jelenségeknek a magyar gondolkodásmód szempontjából, vagy inkább milyen lelki, mentalitás- és szemléletbeli tulajdonságokat tükröznek (lásd az idézetet az előadás címében), tekintsünk át előbb néhány nyelvi sajátosságot. Varga Csaba a nyelv alapján jellemzi a magyarság lelki tulajdonságait,¹⁴ és arra a következtetésre jut, hogy a magyar ember világszemlélete holisztikus, gondolkodásmódja szintetizáló, számára a teljesség, az egységes egész a legfontosabb. Mindig az egésztől közelít a részletek felé. Ellentétben az indoeurópai emberrel, aki analitikusan gondolkodik, számára a részletek a fontosak, ezekből indul ki, és közelít az egész felé. A nyelvben ez a következőképpen nyilvánul meg: mi, amikor megnevezzük magunkat, előbb a családnevünket mondjuk el, s csak aztán a keresztnévünket. Hogyha a helység is része a nevünknek, akkor legelőször a legnagyobb környezetet nevezzük meg, és ezután közelítünk fokozatosan a legkisebb egység felé, akik mi magunk vagyunk. Például: Körösi Csoma Sándor. Az indoeurópai nyelvekben ez pont fordítva van. Saját magukból indulnak ki, és úgy tágítják a kört egészen a legnagyobb környezetig, amely ugyanúgy lehet a helységnév is. Ekkor az kerül legtovább tőlük, mint egyedtől. Például: Barbu Ștefănescu Delavrancea (román író). Ugyanakkor a dátumot is hasonlóképpen közelíti meg a magyar. Előbb a legnagyobb keretet nevezi meg: az évet, aztán a hónapot, és lassanként közelít a mai nap felé. Az indoeurópai népek pont fordítva teszik ezt: a mai naptól indulnak ki, ami legközelebb van hozzánk, és utána tágítják a kört a teljesség felé.

Az 1. ábrán megpróbálom a két ellentétes szemléletet bemutatni: a magyar ember behelyezi magát az egységes egészbe. A teljesség részeként éli meg saját életét (jobb oldalt). Ezzel szemben az indoeurópai népek (a nyelv elemzése alapján) kiemelik magukat az egységes egészből. Önálló egységként élik meg létüket, függetlenül a teljességtől (bal oldalt).

1. ábra

Agócs József természet- és rendszerelméletének összefoglalásában a két ellentétes világszemlélet, mentalitás részletes képét kapjuk:¹⁵

¹⁴ Varga 2003., 22–26.

¹⁵ Záhonyi 2005, 66.

A szekularizált és a szakrális világszemlélet közötti fő különbségek Agócs József természet- és rendszerszemléletének rövid összefoglalása		
Világszemlélet	Szekularizált	Szagrális
Domináns tényező	az anyag	a szellem
A szemlélet	analitikus	szintetizáló
A fogalom-rendszer	formális, elvont	funkcionális, konkrét
Az elsajátítható tudás	az Egész töredékei	az EGYséges egész
A módszer	válaszkereső	kérdésfelvető
	szétszed + átalakít	megfigyel + összerak
	törvénykereső	létfeltételeket kereső,
	legyőző- meggyőző	veszélyelhárító meggyőződő
Az egyén	korrumpálható	megvesztegethetetlen
A közösség képviselője	ellenőrizhetetlen, vissza nem hívható	ellenőrizhető, visszahívható
A vezetés	politikai alapra épül önjelölt, kijelölt specialista	tudásra épülő képzett, karizmatikus sokoldalú („polihisztor”)
A valódi cél	egyéni érdek pillanatnyi jólét siker	közösségi érdek tartós létezés a rászorultak segítése, mások szolgálata
A stratégia	ellenségkereső	munkatárskereső
Az értékrend alapja	egyenlő jogok	különböző kötelességek
Az értékmérés eszköze	pénz	közösségi hasznosság
A tervezés időtartama	5-10 év (max. 100)	néhány millió év
A létforrásokat	föléli (megsemmisíti)	újratermeli (megőrzi)

Kodály is tisztában volt mindezzel. A szolmizálás kapcsán, annak gyakorlatáról a következőket írja: „Globálisan kell olvasni. Egész szót, majd többet, egész mondatot átfogni egy pillantással. Az egészből indulni a részletek felé. Szokjunk rá, nem hangonként szedjük össze, hanem elejétől végéig gyorsan áttekintve, mint egy térképet. Egészében, egy darabban érezzük meg, mielőtt hozzákezdünk hangos elénekléséhez.”¹⁶

Ha párhuzamba állítjuk a két hangrendszert és az említett nyelvi sajátosságokat, akkor a különbség elsősorban lelki, mentalitásbeli ellentétek formájában nyilvánul meg. Azt mondhatjuk, hogy a pentatónia befogadó, elfogadó. Nyitott az idegen elemek befogadására (ld.: pien hangok). Azt a lelket mintázza, mely a teljesség részeként éli életét. A teljesség pedig sok apró kis részből áll. Ezért befogadja az idegen elemeket anélkül, hogy a pentaton jellege megváltozna. A hétfokú hangrendszerek viszont többnyire zártak. Ezekben a népdalokban nagyon ritkán fordul elő, hogy a rendszertől idegen hangok jelenjenek meg. Azt a lelket képviselik, mely kiemeli magát az egységes egészből, legtöbbször képtelen elfogadni, befogadni a másságot, a tőle idegen mentalitást, világnézetet.

Joggal tehetjük fel ma a kérdést: hová lett népünk eme ősi bölcsessége? Kicsit körülnézve a mai magyar hétköznapi életben, azt látjuk, hogy szinte minden területre az idegen kultúra nyomja rá a bélyegét. Elég csak bekapcsolni egy kereskedelmi tv-adót, és máris meg-elevenednek az árnyékok. Kodály jól látta ezt már több mint 80 esztendővel ezelőtt: „[...] a zenei műveltség terjedése is majd csak elér az illetékes magyar körökig, és ott is utat nyit. Akkor többen lesznek a magyar dal művelői, akik ma még igen kevesen vannak, és nem tudják ellensúlyozni azt, ami más oldalon történik, ahol ezer apró rágcsáló szorgalmasan őrli a magyar dal megmaradt roncsait.”¹⁷ Ma viszont azt tapasztaljuk, hogy 80 év alatt semmi sem változott, vagy ha igen, akkor nem abban az irányban, ahogyan azt Kodály előrevetítette. Ő az ötfokúság jegyében való zenei nevelést szorgalmazta. Monumentális nevelői tevékenysége ellenére ma – főleg a fiatalság körében – a magyar népzene (elsősorban a pentaton dalokat) igen kevesen ismerik, s még kevesebben művelik. Magában a hagyományban is lassú, de biztos változásnak lehetünk szemtanúi. Erről tanúskodnak Andrásfalvy Bertalan szavai is: „A hagyományos népi műveltség felbomlásának és fokozatos eltűnésének időszakában élünk már évtizedek óta, némely vidékeken a felbomlás már több mint száz esztendővel ezelőtt megkezdődött.”¹⁸

Igaz, ma már sokan látják e változás hatásait, mégis kevesen vannak tudatában a valódi veszélynek. Ha vizsgálat alá vesszük az identitástudat főbb alkotóelemeit (nyelv, kultúra, történelem, földrajz, vallás, melyek közül véleményem szerint a két legfontosabb összetevő a nyelv és a kultúra), akkor nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a hétköznapi életben a nyelv romlik ugyan, de még tartja magát. A hagyományos kultúra viszont már nem. Pedig a mindennapi életben a nyelv a gondolatok kifejezőeszköze (itt nem az irodalmi, költői, nyelvre gondolkodó, hanem a hétköznapi), a kultúra pedig az érzelmeké (ez alatt elsősorban az átlagember kulturális igényét, ízlését értem: kedvenc zenék, táncok, öltözködés, szokások stb.). Ha pedig elfogadjuk, hogy a magyar identitás elengedhetetlen része mind a magyarul gondolkodás, mind pedig a magyar érzelmek, akkor egy áldatlan tudathasadásos állapot rajzolódik ki előttünk: a mai magyar átlagember magyarul beszél ugyan, de idegenül érez. Idegen kultúra hatásai alatt élünk, elhatalmasodott rajtunk az idegen mentalitás, gondolkodásmód. Ennek kapcsán újból

¹⁶ Kodály 1943, 61.

¹⁷ Kodály 1974, 74.

¹⁸ Andrásfalvy 1999.

Andrásfalvy Bertalant idézem: „Kodály tisztán emberi értéknek nyilván azt tartotta e gyermekjátékokban, hogy nincs bennük versengés, az az embereket egymással szembeállító törekvés, hogy a másikat legyőzni – dicsőség, öröm. Ma a játéknak egyértelműen ez a lényege: Ki az erősebb, gyorsabb, ki üti ki, szúrja le a másikat, ki dob messzebbre, ki a szebb, ki játszik szebben hegedűn, ki énekel, zongorázik jobban stb. Minden verseny lett. Gazdaságban, kereskedelemben, politikában, harctéren, tudományban, művészetekben... A verseny megrontja a közösséget, ahol egy győztes van, ott sok vesztes is. A népi játékban nincs versengés, amint nem volt az őstársadalmakban sem. Idegen a gyermeki lélektől is. Jézus akkor állítja a kisgyermeket a tanítványok elé, amikor észreveszi, hogy azok a háta mögött versengenek, hogy ki lesz az első a mennyek országában. Akkor mondja: ha nem lesztek olyanok, mint ez a gyermek, nem juttok be a mennyekbe. Aki első akar lenni, legyen mindegyik szolgája.”¹⁹

Hogyan és mitől változott meg ilyen mértékben a hagyományos kultúra? Hol keressük a változás okát? Én úgy vélem, hogy elsősorban a lélekben, hiszen a lélek állapotait tükrözik mind a művészi, mind pedig a kulturális megnyilvánulások. Ha ekkorát változott a magyar átlagember kulturális érdeklődése, s ennek nyomán maga a hagyományos kultúra, akkor okkal állapíthatjuk meg, hogy ez a magyar lélek változásának eredménye. Mindez szemmel látható és kézzelfogható saját környezetünkben, saját mindennapjainkban. A hazugság és a csalás időszakát éljük nemcsak az emberiség, de a magyarság szintjén is. Mára az emberi lélek teljesen besűrűsödött az anyagba: az önzés, az individualizmus, az egyéni érdek, a csúcsra törés, a magunkat mások fölé helyezés, a magunknak való magatartásformák dominálnak. S természetesen vele jár az ítélkezés, a másság elítélése, az el nem fogadás, a „szemet szemért, fogat fogért” mentalitás. Persze mindenfajta verseny, vetélkedő is ezt segíti elő: hogyan tudunk más lelki világán átgázolva, mást a földre taposva felérni a ranglétra legmagasabb fokára (ld.: X-faktor, Fölszállott a páva²⁰ stb.). Viszont hiányzik az alázat, az elfogadás, a másokkal való törődés, az együttérzés, a megbocsátás. Pedig a lélek 180 fokos ilyen fordulatával a magyarság képtelen lesz beteljesíteni isteni küldetését: hidat építeni kelet és nyugat között, összebékíteni két ellentétes világszemléletet, mentalitást. „Kelet és nyugat ütközőpontján álló országnak, népnek élete célja csak az lehet, hogy mind a kettőhöz hozzátartozzék, ellentéteiket magában kibékítse, egybeolvassza.”²¹ „Tudunk-e Európa és Ázsia közt nem ide-oda hányódó komp lenni, hanem híd, s talán mindkettővel összefüggő szárazföld? Feladatnak elég volna újabb ezer évre!”²²

A Kodály által említett feladatra, küldetésre csak hagyományos kultúrájára építve vállalkozhat a magyar. Mert e régműltből ránk hagyott örökség tudja csak megvilágítani számunkra

¹⁹ Andrásfalvy 2008, 472.

²⁰ Az előadásom után több szakember is kifejtette véleményét arra vonatkozóan, hogy a Fölszállott a páva vetélkedő sok pozitívumot hordoz a magyarság számára. Nem vitatom. Mindazonáltal az a véleményem, hogy a hasznos hozadékát össze kell vetni a károssal, s így mérleget állítva eldönteni, hogy valóban pozitívnek mondható-e a magyarság lélekben való újjászületése szempontjából. Itt egy rövid kis történetet szeretnék megosztani az olvasóval, melyet e-mailben kaptam. Egy antropológus egy afrikai törzs gyermekeinek javasolt egy játékot: letett egy kosár gyümölcsöt egy fa mellé, majd így szólt: aki előbb odaér az nyeri a gyümölcsöt! Erre a gyermekek mind felálltak, kézen fogták egymást, és együtt szaladtak érte. Megkérdezte, hogy miért nem versenyeztek? Mire ők: Ubuntu. Hogyan tudna valamelyikünk is boldog lenni, ha bármelyikünk szomorú? E törzs nyelvén Ubuntu annyit tesz: *Vagyok, mert vagyunk*. Utánanéztam az Ubuntu szónak az interneten. Kiderült, hogy eredetét a bantu nyelvekből származtatják (ld. a ragozó nyelvekről írottakat a 2. oldalon). [http://hu.wikipedia.org/wiki/Ubuntu_\(ideológia\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/Ubuntu_(ideológia)) (megtekintve 2013. március 17-én).

²¹ Kodály 1974, 82.

²² Kodályt idézi Andrásfalvy 2008, 472.

a követendő utat. Mind nyelvünk, mind ősi dallamaink „emlékeznek” még a valamikori egységtudatra, melyre talán ma van a legnagyobb szüksége az emberiségnek. Arra az állapotra, amelyben még nem szakadt két pólusra a lélek, arra, ahol a dualitás még nem létezik.

A magyar nyelvben $2 = 1$ (vagy $1 = 2$): kettő teszi ki az egységet, azaz a kettőt félbe osztva az eredmény nem egész, hanem fél (két fél = egész). Minden páros szervünk, öltözködési darabunk párosan egész, kettéosztva csak fél. Például ha féllábút mond a magyar, akkor nem az illető lábának a felét érti alatta, hanem az egyik ép lábát (ugyanígy félszemű, fél kesztyű stb.). Tehát akkor ép, akkor egész(séges), ha kettő van neki, vagy kettő van belőle. Azonban a kettő egységéről egyes számban beszél: nem azt kérdezi, hogy hol vannak a cipőim, hanem, hogy hol a cipóm. Ezzel szemben egyes indoeurópai nyelvek még bizonyos egy darabnak minősülő ruhadarabokat, használati tárgyakat is csak többes számban tudnak megjelölni (pl. a rövidnadrág angolul shorts, a nadrág románul pantaloni, a szemüveg ochelari stb.). A következő rövid nyelvjáték jól szemlélteti a magyar *egy* (= *egység* = *egész*), *kettő* és *fél* szavak eredeti, ősi jelentését. „Nyelvünk még emlékszik az egységtudatra, és ősrégi időkből üzen nekünk. Azt kérdezi tőled: Tudsz-e még **egységben** gondolkodni? Vagy csak **kétségben**? Mert ha **kétségeid**, **kételyeid** vannak, akkor megbomlik az **egyensúly**, és oda az **egészséged**. S ha elveszted az **egészségedet**, akkor **félsz**. S a **félelem** nem jó tanácsadó: hatására **kétségbe** esel. Ha nem értesz **egy**et **felebarátoddal**, ha **kétségbe** vonod az ő álláspontját, mentalitását, az ő **egységét**, akkor hiányzik belőled az **együttérzés**. De ha **egy**etértésben élsz mindenkivel, akkor megmarad az **egyensúlyod** és **egészségnek** örvendesz.”²³ Továbbá, a **feleségem** is csak velem **együtt** alkot **egységes egészet**, ugyanúgy, mint a **felebarátom**.

Az egységtudat maradványai népzeneinkben is megtalálhatók. Térjünk csak vissza az elején már említett hangterjedelemre: ugyanaz a zenei jelenség (pl. a dallamvonalban használt szekvencia) az ötfokú rendszerben nagyobb hangterjedelmet igényel. Azt is mondhatnánk, hogy a pentatónia nagyobb tereket jár be, ezáltal szélesebb a látóköre, jobban rálát az egészre, mint a diatónia. Ez hasonlatos a meséinkben használt hétmérföldes csizmára. Ha a mesehős felhúzza, pillanatok alatt eljuthat a világ másik felére. Az oktávot túlhaladó dallamvonal pedig mintha azt sugallná: magasabb terekbe is képes átjutni az ember, főleg, ha szemléletét, gondolkodásmódját az egységtudat határozza meg.

Hagyományos kultúránk tanúsága szerint azonban őseink számára nem csak a tér volt végtelen,²⁴ hanem az idő is: „A magyar ember számára a tér határtalan, az idő időtlen, s a magyar képnek és nótának csak ezek keretében van értelme.” – írja Lükő Gábor,²⁵ s ezt a következőképp támasztja alá: „A magyar ember sohasem siet, mert nem veszi észre az idő múlását, s művészetében sem méri az időt. ... csak a magyar ember meri nyíltan bevallani, hogy az időt csak «múlt»-ja. Mert az ő idejéből telik. Annyira telik, hogy nem is kíváncsi rá, hogy futja-e belőle. Zenében sem osztja egyenlő közökre, hanem akadálytalanul folytatja, egyes hangokat meg-megnyújtva a változatosság kedvéért. Ilyenkor is az idő végtelen bőségét élvezi. Ahol egy hangnak, egy szótagnak annyi idő jut, amennyi alatt az egész nótát el lehetne fűjni, ott nem kell sietni semmivel sem. Pedig úgy van, ahogy mondom. Olvassuk el az «Egy kicsi madárka» kótáját (1. kóta). A nóta sorai hat szótagosak. Az első sor első öt szótagja 3/8 rész idő alatt folyik le, utolsó, vagyis hatodik szótagja viszont 17/8-ot kitölt. Ehhez jön még

²³ E kis nyelvjátékot magam írtam.

²⁴ Ld. még Lükő 1942, *A magyar térszemlélet* című fejezetét, 165–282.

²⁵ Lükő 1942, 283.

2/8-nyi szünet, s úgy folytatódik a nóta második sorában.”²⁶ Íme a Kodály gyűjtötte „Egy kicsi madárka” dallama (5. kottapélda):²⁷

5. kottapélda

Hallgató $\text{♩} = 184$ *Kászonimpér, Kodály Z.*

Egy kicsi madarka Hozám kez - de jár - ni,
Virá - gos ker - temben Fészket kez - de rak - ni.

Most rátérünk a Kodály által említett másik formaalkotó elvre, mely ősi népdalaink másik meghatározó jelensége: a párhuzamos szerkezetre. Ezt népzenei szakkifejezéssel kvintváltásnak nevezzük. Mind régi, mind pedig új stílusú dalaink között számtalan kvintváltó daltalálunk. Ez a jelenség a nagyobb, oktávot meghaladó hangterjedelemmel párosul. A „Haj Dunáról fúj a szél” utótagja pontos (alsó) kvintisméltése az előtagnak (6. kottapélda).²⁸

6. kottapélda

Haj Duná-rol fúj a szél, Feküdj mellém, majd nem ér! Duná-rol fúj a szél.
Ha Du-ná-rol nem fulna, Akko hi-deg nem volna, Du-ná-rol fúj a szél.

Nem véletlen, hogy relatívan a következőképpen szolmizáljuk: r r d l, r r d r r d l, r r d r l, sz, l, l, l, / r r d l, r r d r r d l, r r d r l, sz, l, l, l, . Így még jobban kitűnik, hogy a két dallamrész teljesen azonos. Csak magasságbeli különbség van közöttük. Hermész Triszmegisztoz több ezer évvel ezelőtt Egyiptomban azt tanította, hogy „Ami fenn van, ugyanaz, mint ami lenn van, és ami lenn van, ugyanaz, mint ami fenn van, így érted meg az egy varázslatát. ... És ahogy minden dolog az egyből származik, az egyetlen gondolatból, a természetben minden dolog átvitelével az egyből keletkezett.” (Hamvas Béla fordítása).²⁹ A népdalainkban megtalálható kvintszerkezet pontosan ezt az ősi igazságot mintázza. Itt viszont még kézzelfoghatóbb a magasabb terekbe való átjárás, főleg, ha a kvintváltás az ún. kétrendszerű pentatóniával párosul³⁰ (e két formaalkotó elv gyakran találkozik népdalainkban). A párhuzamos szerkezet elve itt fontosabb az ötfokúságnál. Ezért történhet meg, hogy e dalokban

²⁶ Lükő 1942, 284.

²⁷ Lükő 1942, 285.

²⁸ Vargyas 1981, 395.

²⁹ <http://www.tabulas.hu/triszm.html> (megtekintve 2013. március 18-án.)

³⁰ Ld. Kodály 1981, 4. sz., 109.

az ötfokú rendszer szűk határát is túllépi a dallamvonal, hiszen két, egymástól tiszta kvint távolságra lévő pentaton hangsor épül egybe (ld. a 7. kottapéldát).³¹

7. kottapélda

A 8. kottapéldában egy ilyen dallamot láthatunk saját gyűjtéséből idézve. Az ötfokúság mindkét rendszerben pien hangokkal díszített. Felül *fá* és *tá*, alul pedig csak *fá* egészíti ki a pentatóniát, melyek azonban semmivel sem gyengítik a dal ötfokú hangrendszerét. A nagy hangterjedelemre is jó példa, mivel duodecimát jár be a dallam.

8. kottapélda

Giusto Berszán Fülöp,
Gyimesközéplak

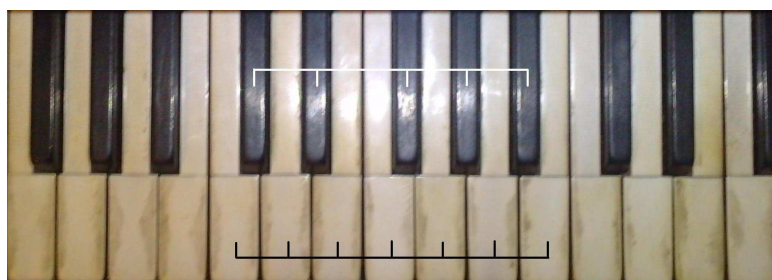
1. Vé - gig men - tem a te - me - tő mel - lett,
Bá - ró fek - szik egy szép me - nyecs - ke mel - lett,
Mond - tam né - ki, sze - ren - csés jó es - tét,
Mert, ha bánt - sa, ba - ja lesz, ba - ja lesz,
Ne bánt - sa kend ezt a szép - me - nyecs - két,
Ki - lenc hó - nap múlt - va egy - lá - nya lesz.
(fi - a)

Láttuk, hogy a bemutatott zenei, illetve nyelvi sajátosságok a különböző népek, népcsoportok mentalitását, szemléletét, gondolkodásmódját tükrözik. Ezek pedig ellentétesek egymással. Első megközelítésre hajlamosak vagyunk a jó és a rossz, a helyes és a helytelen csoportokba kategorizálni őket. Azonban el kell fogadnunk, hogy emberi létünk már a kezdetek óta (ld. Ádám és Éva történetét) duális rendszeren alapszik. Ez pedig nem működik a két pólus nélkül, nevezzük őket bárhogyan (jó-rossz, szép-rút, fenséges-alantas, fehér-fekete, jobb-bal, világos-sötét, mennyország-pokol, fenn-lenn stb.). Ugyanúgy, ahogy nem működik az elektromosság sem, a mágnesesség sem, ha valamelyik pólust kivesszük a rendszerből. Ez azt is jelenti, hogy az egységes egész csak akkor teljes, ha mindkét pólus jelen van. A mindenséget pedig csak az tudja megélni, aki ennek tudatában van és elfogadja ezt.

Ha a zongora billentyűit szemléljük, a két pólus jól elkülönül egymástól: a pentaton rendszert a fekete billentyűk, a diatonikust pedig a fehérek alkotják (ld. a 2. ábrát).

³¹ Ázsiai rokon népeknél gyűjtött (ereszkedő) dallamok közt háromszoros kvintváltást is találunk. Ez azt jelenti, hogy négyszer szólal meg egymásután ugyanaz a sor, tiszta kvintenként egyre lennebb és lennebb. Természetesen e daloknak a hangterjedelme jóval nagyobb, mint a mi nagy hangterjedelmű dallamainké: a két oktávot is túlhaladja.

2. ábra

A zongora segítségével könnyebben megérthetjük azt is, hogy a két rendszer tulajdonképpen kiegészíti egymást: $5 + 7 = 12$. A tizenkettő pedig az egésznek, a teljességnek a szimbóluma: 12 a csillagjegyek, a hónapok, az órák száma, $12 = \text{egy tucat}$, tehát maga az egységes egész. A zenében tulajdonképpen arról van szó, hogy az ötfokú rendszer alkotja az egyik felét, a hétfokú pedig a másik felét a teljes egésznek. S a magyarság az évszázadok során beépítette saját zenéjébe az egész másik felét is: népdalaink között nagy számban találunk diatonikus dallamokat. Szép példája a másság elfogadásának, befogadásának, mely az egység tudatában élő lélek természetes megnyilvánulása.

Ha ezt a paraszat nem tudjuk újjáéleszteni lelkünkben ma, amikor a legnagyobb szükség volna rá, akkor nem csak isteni küldetését – Kodály szavaival élve további ezer évre való feladatát – nem tudja beteljesíteni a magyarság, hanem nagy esélye van rá, hogy nyomtalanul eltűnjön az emberiség történelmének süllyesztőjében.

Bízom benne, hogy a hagyományokban rejlő kódolt magatartásformák, mentalitásbeli sajátosságok, s az ezekre újból ráhangolódó lélek (lelkiismeret), lesznek annyira erősek és hatékonyak, hogy magára találjon a magyar, s az elkövetkező évezredekben is megőrizze valódi, Isten képmására teremtett emberi, lelki-szellemi sajátosságait.

IRODALOM

ANDRÁSFALVY Bertalan

1999 *A magyar nép magatartása éneklésben, táncban és a népszokásokban.*

http://www.folkradio.hu/folkszemle/andrasfalvy_amagyarnepmagatartasa/index.php#_ftnref1 (megtekintve 2013. március 17.).

2008 A művelődéspolitikai fő feladatai. In: *** *Magyar nemzetstratégia*, Magyar Konzervatív Alapítvány, Püski, Budapest.

BROCKHAUS – RIEMANN

1985 *Zenei Lexikon. III.* Szerkesztette Carl Dahlhaus és Hans Heinrich Eggebrecht, a magyar kiadás szerkesztője Boronkay Antal, Zeneműkiadó, Budapest.

KODÁLY Zoltán

1943 *333 Olvasógyakorlat. Bevezető a magyar népzenebe.* Editio Musica, Budapest.

1974 *Néphagyomány és zenekultúra.* Válogatta, előszóval és jegyzetekkel ellátta Katona Ádám, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1981 *A magyar népzene.* 8. kiadás. A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos, Zeneműkiadó, Budapest.

LÜKŐ Gábor

1942 *A magyar lélek formái.* Exodus, Budapest.

VARGA Csaba

2003 *A kőkor élő nyelve*. Fríg kiadó, Pilisszentiván.

VARGYAS Lajos

1981 *A magyarság népzeneje*. Zeneműkiadó, Budapest.

ZÁHONYI András

2005 *Ősi titkok nyomában*. Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc.

Szalay Zoltán, Dr. Zeneszerző, népzenekutató, egyetemi docens. Szül. 1959. január 22. Kolozsvár. Édesapja (Szalay Miklós) zeneszerző, édesanyja (Aracsy Judit) is zenész.

Lakhely: Csíkszereda. Család: Antal Rozália; gyerekek: Lilla (sz. 1989), Kund (1991), Teréz (2004).

Zenei tanulmányok (Kolozsvár): Általános iskola (1966–1974), Zeneművészeti Középiskola – zongora szak (1975–1978), „Gh. Dima” Zeneakadémia – zeneszerzés szak (1979–1984). Tudományos fokozat: PhD „Gh. Dima” Zeneakadémia.

Munkahelyek, beosztások: a csíkszeredai 1-es számú Általános Iskola Zene tagozatának zongora és zeneelmélet tanára (1984–1990), a csíkszeredai „Hargita” Állami Székely Népi Együttes igazgatója és művészeti vezetője (1990–1993), a brassói Egyetem Zenei Karának összhangzattan tanára (1995-től). Másodállások: a csíkszeredai Nagy István Művészeti Líceum összhangzattan, népzene tanára (1993-tól) és igazgatóhelyettese (1999–2002), a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem Zenepedagógia szakának népzene tanára (2009–2013), a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Zenepedagógia szakának népzene tanára (2013-tól).

Saját szerzemények: *Versenymű zenekarra és zongorára* (Kolozsvár, 1983); *Zenekari darab* – Marosvásárhelyi Filharmónia (1984); *Kantáta, Mese a vadászó királyról* – Bukaresti Rádiózenekar (1992); *Ostinato* – két zongorára (Kolozsvár, 1994); *Ecloga* – Csíki Kamarazenekar (Budapest, 2006); *Virágének* – vegyeskarra (Csíkszereda, 2011); stb.

Önálló kötetek: *Felcsíki hagyományos tánczene* (1996), *Hangszeres figurációk az erdélyi primások előadásában* – román nyelven (2009), *A hagyomány még él* – román nyelven (2010).

Megjelent tanulmányok: *Egy dallam tíz variánsa a Palatkai népi hangszeres együttesek előadásában* (1986), *A palatkai népi vonószekerek kísérete* (1992), *Sztereotip kadenciális figurációk az erdélyi hangszeres tánczenében* (1999), *Interethnic Conflict? Reflections on the Problems Deriving from the Vast Common Cultural Repertoire of the Cohabiting Ethnic Peoples in Transylvania* (2002), *Erdővidék tánczeneje* (2008), *Magyar lélek a népzene és a nyelv tükrében* (2010), *Historical Connections of the Figurations Phenomenon Present in the Instrumental Folk Music in Transylvania* (2011), *Népdalgyűjtés Csíkmadarason a XX-XI. század fordulóján* (2012) stb.

Díjak: Gh. Dima Zeneszerző verseny I. díj, *Kantáta* c. szerzeményével (1984), Zeneszerzők és Zenekutatók Szövetsége díja, *Ecloga* c. szerzeményével (1985), az EMKE Kacsóh András-díja (1998), a Magyar Művészetért Alapítvány Bartók Béla Emlékdíja (2006), stb.

Tagság: Romániai Zeneszerzők és Zenekutatók Szövetsége, Magyar Zeneművészek és Táncművészek Világszövetsége (alapító tag), Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Romániai Magyar Zenetársaság, Romániai Magyar Néptánc Egyesület.

Szervezői tevékenység: Gyimesi tánc tábor I–VIII. (1992–1999), IX–XVII (2005–2013), Felcsíki hagyományörző gyermektábor I–X. (2004–2013), „Csak tiszta forrásból” népdal-vetélkedő I–XV. (2000–2013).

Egyéb tevékenységek: hagyományápoló népzene – a kolozsvári Bodzafa együttes bőgőse (1980–1999), tánc ház-szervező (1985–2003), tánc csoportvezető (1996-tól). Sport: tájfutás – aktív versenyző (1978-tól), térképező (1980-tól) versenyrendező (2003-tól).